

UNA TRADUCCIÓ INÈDITA DE LLUÍS NICOLAU D'OLWER:
EL POEMA AD *PETRV M ABAELARDVM*
D'HILARI D'ORLEANS*

Jaume MENSA I VALLS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Autònoma de Barcelona

Quan Lluís Nicolau d'Olwer va morir l'any 1961 a Mèxic, va deixar pràcticament enllestida la seva magna obra *Pere Abelard: un humanista del segle XII* (en endavant, simplement *Pere Abelard*).¹ Nicolau hi va treballar de valent els darrers vint anys de la seva vida, els de l'exili definitiu: va recollir tota mena de material de diverses biblioteques d'Europa, va redactar diversos esborranys i quasi va concloure la versió definitiva. Dissortadament no la va poder veure publicada en vida.² Poc després de la mort de Nicolau, la seva vídua, senyora Palma Guillén, va lliurar els «papers Abelard», juntament amb altres documents, a l'Institut d'Estudis Catalans i actualment constitueixen el «Fons Lluís Nicolau d'Olwer».³ Després d'un treball llarg, pacient, d'ordenació, actualització i edició, l'obra de Nicolau ha estat publicada recentment per Josep Batalla.⁴

* Aquest article és resultat del projecte de recerca PID2019-104308GB-I00, del Ministerio de Ciencia e Innovación. Agraïxo a la Sra. Eulàlia Miret, del Servei de Documentació i Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, les facilitats que m'ha ofert per a consultar el Fons Nicolau d'Olwer i les gestions que ha realitzat per tal que aquest article pogués ésser publicat.

1. Nicolau (2015). La biografia més recent de Lluís Nicolau és la de Josep Maria Muñoz (2007); vegeu, també, Miralles / Mundo (2000). Soler / Miret (1995a) han recollit la bibliografia de Nicolau; i Navarro (2017: 459-488), la referent a Nicolau.

2. És una obra ambiciosa, extensa, interdisciplinària, que tracta de pràcticament tots els aspectes relacionats no només amb la vida, les obres i el pensament de Pere Abelard, sinó també amb els d'Heloïsa: Nicolau no escatima pàgines a dilucidar el sentit d'un nom, o a exposar i interpretar una determinada teoria filosòfica o teològica, o a discutir problemes crítics sobre dates o sobre l'autoria d'alguns escrits, o a intentar de comprendre les decisions que varen prendre els dos amants. Per a una presentació general d'aquesta obra, vegeu Cuito (2016) i Mensa (2016). Vegeu també els articles de Mensa (2018; 2019), dedicats a reconstruir les idees més importants d'Abelard o el concepte d'humanisme cristià tal com l'entén Nicolau.

3. Sobre els particulars d'aquest aspecte, vegeu: Miralles / Mundo (2000: 16-17). L'inventari de l'Arxiu Lluís Nicolau d'Olwer ha estat publicat per Soler / Miret (1995b).

4. Per als criteris d'edició, vegeu Batalla (2015). L'edició de l'obra ha estat promoguda per la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC i ha estat possible gràcies a les bones gestions de Pere Lluís Font.

Durant els anys de recerca abelardiana intensa, Nicolau aplegà abundosa informació, sigui de les obres d'Abelard o a ell referides, sigui d'autors, personatges o fets històrics contemporanis. Bona part d'aquesta informació, convenientment elaborada, fou integrada en la redacció final de *Pere Abelard*; però hi ha també alguna nota, traducció o observació que no fou utilitzada en el llibre o només ho fou parcialment. És el cas del poema d'Hilari d'Orleans conegut amb el títol *Ad Petrv̄m Abaelardvm* —o amb les paraules de l'incipit: «Lingua servi»— que documenta un episodi de la vida de Pere Abelard. Nicolau va traduir les deu estrofes del poema, però en la redacció final de *Pere Abelard* només n'hi integrà dues. Creiem que aquesta traducció de Nicolau del poema d'Hilari d'Orleans, deixeble de Pere Abelard, té un triple interès, perquè: *a*) és una concreció pràctica de les idees de Lluís Nicolau sobre la manera com calia traduir la poesia llatina; *b*) ens mostra la seva manera de treballar acurada, primmirada i perfeccionista; i *c*) que sapiguem, és la primera traducció catalana del poema.

L'objectiu d'aquest nostre article és, doncs, editar la traducció sencera del poema. En un primer apartat, intitulat «El poema d'Hilari d'Orleans en el llibre *Pere Abelard*», presentarem breument l'episodi de la vida d'Abelard al·ludit en el poema d'Hilari, tal com és explicat per Nicolau en el llibre *Pere Abelard*. En l'apartat següent, «Hilari d'Orleans i el poema *Ad Petrv̄m Abaelardvm*», dibuixarem el perfil biogràfic d'Hilari d'Orleans i sintetitzarem la informació més bàsica sobre el poema. En el tercer, «Nicolau i la traducció al català de les formes mètriques clàssiques», comentarem les idees de Nicolau sobre la manera com calia traduir la poesia llatina clàssica. Tot seguit, sota l'epígraf «La traducció de Nicolau», editarem a doble columna (i amb notes crítiques) la versió de Nicolau, acompanyada del text llatí original i precedida d'una presentació. La «Paraula conclusiva» i la «Bibliografia» clouran aquestes pàgines.

EL POEMA D'HILARI D'ORLEANS EN EL LLIBRE *PERE ABELARD*

Lluís Nicolau (2015: 202-205) destina l'epígraf «L'escola del Paràclit» del llibre *Pere Abelard* a explicar la vocació eremítica de Pere Abelard,⁵ la creació d'un petit oratori anomenat Paràclit i la represa de l'activitat docent. Efectivament, vers l'any 1122, quan Abelard va sentir la vocació de la vida eremítica, va buscar un lloc tranquil, solitari, de la regió de Troyes, i hi va bastir, amb palla i canyes, un petit oratori. Aviat, però, antics deixebles el van descobrir i feren cap a aquell indret (Nicolau 2015: 202):⁶

Deixaven ciutats i castells —diu Abelard— per viure en la solitud; es construïen petites cabanyes en comptes de grans cases; es nodrien amb pa de munició i herbes silvestres i no pas

5. Sobre Pere Abelard, vegeu el clàssic estudi de Gilson (1938), ben conegut per Nicolau, i els més recents de Marenbon (1997; 2013); i de Brower / Guilfooy (ed.) (2004).

6. Nicolau (2015: 203), la traducció és del mateix Nicolau. Per al text llatí, cf. Abelardus (1978: 92-94, línies. 1.045-1.051; 1.084-1.093).

amb menges delicades; s'agençaven jaços de palla en lloc de llits ben tous; apilaven glevs que els servien de taules. Haurieu dit que realment imitaven els antics filòsofs [...] Se'ns diu que «els fills dels profetes», seguidors d'Eliseu, visqueren una vida semblant. Doncs d'igual manera els meus deixebles [...] construïen llurs barraques, talment uns ermitans més que no pas uns escolars.

Abelard, doncs, reprèn el seu ensenyament. És també una manera de guanyar-se el pa de cada dia, tal com explica el mateix Abelard en la seva *Historia calamitatum*:⁷

Vaig recórrer, doncs —diu Abelard—, a l'art que coneixia, i per a suplir el treball de les mans vaig haver d'exercir l'ofici de la paraula (*officium linguae*). Així, els escolars em fornien de bona gana tot allò que necessitava, tant de menjar com de vestir, cultivaven els camps i reparaven els habitacles, a fi que cap cura domèstica no em destorbés ni m'impedís d'estudiar. Com que ni de bon tros no cabien tots en el meu oratori, l'engrandiren tant com calgué amb construccions de pedra i fusta, cosa que el millorà. El meu oratori fou fundat i posteriorment dedicat a l'honor de la santa trinitat. Tanmateix, com que allí, pròfug i desesperat, per gràcia d'una divina consolació hi havia trobat un moment de respir, en memòria d'aquest benifet el vaig anomenar «Paràclit».

Per tal d'il·lustrar com era l'ensenyament de Pere Abelard al Paràclit, Nicolau se serveix del poema *Ad Petrym Abaelardym* d'Hilari d'Orleans, que havia estat testimoni directe dels fets, i en tradueix dues estrofes. Hilari va escriure el poema, «una COMPLANTA en deu estrofes de quatre versos llatins rimats», després d'un incident a l'escola: un servent denuncià algun desordre dels estudiants i Abelard els obligà a marxar de l'oratori i anar a viure a la propera localitat de Quincey. Segons Nicolau (2015: 204), el poema reflecteix «la recança dels deixebles apartats del mestre enutjat». El refrany, en francès («tort a vers nos li mestre»), «devia ésser el plany que els deixebles cantaven a cor per ablanir l'enuig d'Abelard i fer-se perdonar» (ibídem), comenta Nicolau. Les dues estrofes traduïdes per Nicolau mostren l'entusiasme dels deixebles per l'ensenyament d'Abelard (ibídem):

D'indrets diferents ens hem aplegat
on rajava abundosa la font de la lògica.
Però, grans i petits, ens n'hem d'anar
car ens és negat allò que hi hem cercat.
El mestre ens fa un tort!

A un per un i a tots plegats
ens ha atret l'aura fluent de la lògica.
Desolats, mestre, contempla
la nostra defallent esperança, i aferma-la.
El mestre ens fa un tort!

Això és tot el que hi ha en el llibre *Pere Abelard*, però Nicolau havia traduït el poema sencer d'Hilari d'Orleans.

7. Cf. Abelardus (1978: 94-95, línies 1.113-1.124).

HILARI D'ORLEANS I EL POEMA *AD PETRVM ABAELARDVM*

Després d'anys d'estudis crítics (cf. Robl 2003: 2-13), sembla que l'Hilari mestre d'una escola a Orleans i que va deixar escrita una col·lecció de lletres, l'Hilari canonge de Le Ronceray i l'Hilari poeta i deixeble de Pere Abelard, documentats en diverses fonts, són la mateixa persona.⁸ *Hilarius Aurelianensis* va néixer vers l'any 1080 a Orleans. Poc després de l'any 1100 i fins al 1108 va estar al servei del bisbe d'Orleans; i després va passar en condició de mestre a l'escola de la catedral. Entre 1109 i 1126, aproximadament, va ser canonge de Le Ronceray (Angers). En el transcurs de l'any 1126 (Robl 2003: 27), o potser ja abans (Bulst / Bulst-Thiele 1989: 18; Wollen 2009: 149), Hilari va deixar Le Ronceray i va començar una etapa d'estudis com a deixeble de Pere Abelard al Paràclit. Acabada aquesta estada al Paràclit (1127), va esdevenir *clericus vagans* i goliard. Entre els seus deixebles sobresurt Guilelmus de Tyro. Les obres d'Hilari d'Orleans són la col·lecció de lletres esmentades, un recull de poemes i tres drames: *Suscitatio Lazari*, *Ludus super iconia Sancti Nicolai* i *Historia de Daniel representanda*.⁹

El recull de poemes d'Hilari d'Orleans és format per divuit peces, molt variades, de diversos gèneres: drames, *ludi*, *laudationes*, sàtires, invectives. El número VI és el dedicat a Pere Abelard. *Ad Petrvn Abaelardvm* ofereix informació sobre un incident esdevingut a l'escola del Paràclit i en general sobre la seva vida d'Abelard i del mateix Hilari. Un servent d'Abelard, cruel, hauria acusat en fals els deixebles d'Abelard. En conseqüència, el mestre, crèdul, els hauria fet fora del Paràclit. Hilari denuncia aquesta situació injusta i demana clemència al mestre. Altres poemes d'Hilari, com el *De papa scholastico* (Hilarius Aurelianensis 1989: núm. 8, p. 32-33; Latzke 1978) o el que comença amb les paraules «Fama mendax et fama perfida» (Hilarius Aurelianensis 1989: núm. 14, p. 72-73) també podrien referir-se més o menys indirectament a Abelard.

El poema *Ad Petrvn Abaelardvm* és format per deu estrofes de cinc versos de deu síl·labes amb cesura 4 + 6.¹⁰ Els quatre primers versos de cada estrofa, en llatí, tenen rima consonant: a, a, a, a; el darrer vers, el refrany, és en francès.¹¹

8. Per a una presentació general d'Hilari d'Orleans, vegeu: *HLF*, 1830 [i els comentaris complementaris de Paris (1842: 627-630)]; Jeanroy (1925³: 397-398); Raby (1934); Bernt (2003); Moser (2004); Schönberger / Quero Sánchez / Berges / Jiang (2012).

9. Cf. Hilarius Aurelianensis (1989). Les lletres també foren editades per Häring (1973); i els poemes per Häring (1976); i Hilarius (1938). Pel que fa als drames, vegeu també Astey (1995); i Castro (2001) [traducció al castellà].

10. L'estil de la poesia d'Hilari ha estat estudiat per Wollen (2009: 145-155). Hom trobarà una anàlisi detallada del primer poema de la col·lecció (*inc*: «Veni, dator omnis boni») en l'article de Bisanti (2011).

11. Sobre el refrany en francès, vegeu Jeanroy (1925: 397-398).

NICOLAU I LA TRADUCCIÓ AL CATALÀ DE LES FORMES MÈTRIQÜES CLÀSSIQÜES

Lluís Nicolau sempre s'havia mostrar crític amb la idea de calcar els metres quantitatius clàssics (del grec o del llatí) en les traduccions catalanes. «No em plauen aquestes aclimatacions —que no són més que superficials i enganyadores— dels metres quantitatius», afirmava Nicolau (1916: 11) a propòsit de les traduccions que feren Ambrosi Carrion del mite d'*Hero i Leandre* atribuït a Museu, Carles Riba de les *Èglogues* de Virgili o Joan Maragall dels *Himnes homèrics* en hexàmetres. Les característiques del català (i en general les de les llengües romàniques) són ben diferents de les del llatí: «Nuestros recursos versificatorios son bastante complejos para que, sin desvirtuarlos y huyendo del *pastiche*, encontremos en ellos algo con suficiente nobleza para equivaler a las formas clásicas», afegia Nicolau (1920: 27).¹² El traductor ha de servir-se dels metres propis de la llengua catalana, dels seus recursos estilístics, retòrics o de lèxic més naturals, genuïns; ha de recrear el text (Nicolau 1935: 1):

cal que els poetes siguin traduïts per poetes. Que la inspiració de l'autor correspongui a la inspiració del traductor. Només així l'obra d'art és recreada i els mots no són l'equació algebraica d'altres molts, sinó el metall mal·leable que, com una cosa viva, es deforma i contorsiona sota el foc roent de la poesia.

Per a Nicolau, doncs, tota traducció —sigui de poesia o de prosa— ha de ser màximament fidel al text original, però s'ha d'expressar en la llengua d'arribada, el català, amb absoluta naturalitat.

LA TRADUCCIÓ DE NICOLAU

PRESENTACIÓ

El mecanoscrit de la traducció de Nicolau del poema *Ad Petrvm Abaelardvm* es conserva a la Caixa AB10 (1.10 *Treballs varis de Nicolau d'Olwer sobre Abelard*), del Fons Nicolau, de l'Institut d'Estudis Catalans.¹³ En el full 1.10.1 hi ha pròpiament la traducció, escrita a màquina. Al capdavall del marge dret, una nota manuscrita amb tinta ver-

12. Victòria Alsina (1998: 99-104) ha estudiat les «idees sobre la traducció» que Nicolau va exposar especialment en ressenyes que comentaven críticament les traduccions de la Fundació Bernat Metge. Recomanem especialment aquest article. El lector interessat hi trobarà informació sobre les traduccions de clàssics que féu Nicolau.

13. Cf. Soler / Miret (1995b: 39).

mella fa: *Traducció* / «*Lingua servi*». En un altre full, 1.10.2, també mecanografiat, hi llegim notes i referències bibliogràfiques sobre Hilari d'Orleans.¹⁴

La traducció de Nicolau del poema d'Hilari no va acompanyada del text llatí original. Per facilitar-ne, però, l'anàlisi i la lectura, nosaltres hi afegirem el text de l'edició de Champollion-Figeac que serví de base a Nicolau per a la seva traducció (Hilarius 1838: 14-16).

En les notes a peu de pàgina utilitzarem les sigles següents:

C = Hilarius, *Ad Petrv̄m Abaelardvm*, ed. Champollion-Figeac.

P = París, Bibliothèque Nationale, lat. 11331, f. 6 r-v.¹⁵

N = Barcelona, Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Fons Lluís Nicolau d'Olwer, Caixa AB10, 1.10/1.

HILARIUS AURELIANENSIS, *AD PETRV̄M ABAELARDVM*
TEXT LLATÍ I VERSIÓ CATALANA DE LLUÍS NICOLAU D'OLWER

Hilarius (1838: 14-16), <i>Ad Petrv̄m Abaelardvm</i>	Barcelona, Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Fons Lluís Nicolau d'Olwer, Caixa AB10, 1.10/1
Lingua ¹⁶ servi, lingua perfidie, ¹⁷ Rixe motus, semen discordie, Quam sit prava sentimus ¹⁸ hodie, Subjacendo gravi sentencie: <i>Tort a vers nos li mestre.</i> ¹⁹	Llengua de servent, llengua de perfídia, principi de contesa, llavor de discòrdia, avui sentim com ets detestable, sotmesos que som a un greu càstig. Tort ha envers nosaltres el Mestre.
Lingua servi, nostrum discidium, In nos Petri commovit odium. Quam meretur ultorem gladium, Quia nostrum extinxit studium! <i>Tort a vers nos li mestre.</i>	Llengua de servent, dispersió nostra, ha excitat contra nosaltres ²⁰ l'odi de mestre Pere. Mereixeria l'espasa venjadora, ja que ha arruïnat els nostres estudis! Tort ha envers nosaltres el Mestre.

14. Aquestes notes, bàsicament, donen raó del manuscrit que conté el poema d'Hilari d'Orleans (París, Bibliothèque Nationale, Lat. 11331), de l'edició (Hilarius 1938) i de bibliografia: *HLF* (1830); París (1842). Tot seguit, Nicolau observa que «Les seves obres són líriques, satíriques i dramàtiques». I hi anota bibliografia: Sepet (1878a: 50-51); Sepet (1878b: 33-40; i 203-216); Sepet (1879); Petit de Jullville (1880); Creizenach (1893). Finalment, Nicolau fa aquesta observació: «La poesia *Lingua servi*, segueix l'estructura, el ritme (i segurament la tonada) de la *De papa scholastico*: Papa summus, paparum gloria, / Papa jugi dignus memoria; / Papae plaudit scolaris curia, / Papae dari nos est injuria. Tort a qui ne lui dune».

15. Sobre aquest manuscrit, vegeu Hilarius Aurelianensis (1898: 68).

16. *Lingua* **P** [.]*ingua*.

17. El motiu «lingua perfida» és manllevat de Marcial (*Epigrames*, 7, 24) i Juvenal (*Sàtires*, 9, 118-120). Aquest mateix tema i d'altres també són presents en els *Carmina burana* 95 i 117, raó per la qual aquests tres poemes, juntament amb el *De papa scholastico* del mateix Hilari, s'haurien de posar en relació i estudiar conjuntament (Latzke 1978: 97).

18. *sentimus* **PC** *sentibus* **C** fa la correcció en nota a peu de pàgina.

19. *mestre* **PC** *mestres*.

20. *nosaltres* **N** *nosaltre*.

<p>Hilarius (1838: 14-16), <i>Ad Petrv̄m Abaelardvm̄</i></p>	<p>Barcelona, Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Fons Lluís Nicolau d'Olwer, Caixa AB10, 1.10/1</p>
<p>Detestandus est ille rusticus, Per quem cessat a scola clericus: Gravis dolor! quod quidam puplicus Id effecit ut cesset logicus! <i>Tort a vers nos li mestre.</i></p>	<p>Malhaja aquest ignorant, per culpa de qui l'estudiant²⁷ deixa l'escola: cruel dolor que un tal criat hagi fet plegar el Dialèctic!²⁸ Tort ha envers nosaltres el Mestre.</p>
<p>Est dolendum quod lingua²¹ servuli, Magni nobis causa periculi, Susurravit in aurem creduli, Per quod ejus cessant discipuli.²² <i>Tort a vers nos li mestre.</i>²³</p>	<p>És de doldre que la llengua d'un criadot, posant-nos en greu perill, xiuxiuejà a l'orella del mestre²⁹ crèdul la calúmnia³⁰ que li allunyava els seus deixebles. Tort ha envers nosaltres el Mestre.</p>
<p>O! Quan durum magistrum sencio, Si pro sui bubulci nuncio, Qui vilis est et sine precio, Sua nobis negetur lectio. <i>Tort a vers nos li mestre.</i>²⁴</p>	<p>Oh!, com em sembla dur el Mestre, si per la denúncia del seu bover, home vil i que res no val, ens refusa les seves lliçons. Tort ha envers nosaltres el Mestre.</p>
<p>Heu! quam crudelis est iste nuncius Dicens: «Fratres, exite cicius; Habitetur vobis Quinciacus:²⁵ Alioquin, non leget monacus». <i>Tort a vers nos li mestre.</i>²⁶</p>	<p>Com és crudel³¹ aquest missatger que ens diu: «Germans, aneu-vos-en de pressa; allotgeu-vos a Quincey: altrament, el monjo no us donarà lliçó!» Tort ha envers nosaltres el Mestre.</p>

21. *lingua* **P** *linga*.

22. *discipuli* **P** *discpuli*.

23. *Tort a vers nos li mestre*. **P** *Tort a u. n. l. m.*

24. *Tort a vers nos li mestre*. **P** *Tort a u. n. l. m.*

25. Poble proper al Paràclit, actualment anomenat Ferreux-Quincey.

26. *Tort a vers nos li mestre*. **P** *Tort a u. n. l. m.*

27. *Clericus* és pròpiament la persona que ha rebut ordes religiosos. Com que en aquell temps era una condició per a freqüentar una escola, pot tenir el sentit d'*estudiant*.

28. *Logica* i *dialèctica* són conceptes pràcticament equivalents en l'obra i, en general, en l'època de Pere Abelard. En el segon vers de la novena estrofa, Nicolau també tradueix *logice* per *dialèctic*.

29. Nicolau explicita el substantiu al qual es refereix l'adjectiu *crèdul*: *mestre*.

30. *calúmnia* **N** *calumnia*.

31. A diferència del vers tercer de la tercera estrofa (en el qual Nicolau utilitza la forma 'cruel'), aquí llegim *crudel*. El text llatí juga amb els mots *crudelis* i *credulus* i Nicolau en la seva versió vol mantenir aquest joc ('cruel' / 'crèdul') utilitzant la forma arcaïtzant *crudel*. Aquesta forma no normatiua és recollida en el *DCVB* (s. v. *crudel*). Fou utilitzada a partir de la Renaixença per Mn. Cinto Verdaguer —aquest testimoni és documentat en el *DCVB*—, però també per Joaquim Ruyra (1919: 70), Joan Maragall (2010: 281-282) o Carles Riba (1993: 51, 54, 78, 91, 94), entre altres autors.

Hilarius (1838: 14-16), <i>Ad Petrv̄m Abaelardvm̄</i>	Barcelona, Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Fons Lluís Nicolau d'Olwer, Caixa AB10, 1.10/1
<p>Quid, Hilari, quid ergo dubitas? Cur non abis et villam abitas? Sed te tenet diei brevitās, Iter lungum et tua gravitas. <i>Tort a vers nos li mestre.</i>³²</p>	<p>Doncs, què dubtes, Hilari, què dubtes? per què no marxés a viure a la³⁶ vila? et reté el dia curt, el camí llarg i la teva feixuguesa. Tort ha envers nosaltres el Mestre.</p>
<p>Ex diversso multi convenimus, Quo logices funs erat plurimus; Sed scedat summus³³ et minimus, Nam negatur quod hic quesivimus. <i>Tort a vers nos li mestre.</i>³⁴</p>	<p>Molts, de diversos indrets, ens hi aplegàvem³⁷ per què era la³⁸ font més abundosa de Lògica; que se'n vagin, però, ara el més³⁹ gran i el més xic, car ens refusa ço que veníem a cercar-hi. Tort ha envers nosaltres el Mestre.⁴⁰</p>
<p>Nos in unum passim et publice Traxit aura torrentis logice. Desolatos, magister, respice Spemque nostram, que languet, refice. <i>Tort a vers nos li mestre.</i>³⁵</p>	<p>Ens ha atret de totes bandes i obertament el vent del torrent dialèctic,⁴¹ mira'ns desolat, Oh Mestre!, i revifa⁴² la nostra esperança defallent. Tort ha envers nosaltres el Mestre.⁴³</p>
<p>Per inpostum, per deceptorium, Si negare vis adjutorium, Hujus loci non oratorium Nomen erit, sed ploratorium. <i>Tort a vers nos li mestre.</i></p>	<p>Si crèdul⁴⁴ a l'impostura i a l'engany, vols refusar-nos tota ajuda, ja no en direm oratori d'aquest lloc, sinó ploratori.⁴⁵ Tort ha envers nosaltres el Mestre.</p>

32. *Tort a vers nos li mestre.* **P** *Tort a u. n. l. m.*

33. *summus* **P** *sunmus*.

34. *Tort a vers nos li mestre.* **P** *Tort a u. n. l. m.*

35. *Tort a vers nos li mestre.* **P** *Tort a u. n. l. m.*

36. *a la* **N** *ala*.

37. *aplegàvem* **N** *aplegàvem*.

38. *era la* **N** *erala*.

39. *el més* **N** *elmés*.

40. La versió del llibre (Nicolau 2015: 204) d'aquesta estrofa és menys literal i més elaborada que la que ara publiquem. Hom ho pot constatar clarament comparant el refrany. La traducció literal «Tort ha envers nosaltres el Mestre» es transforma en «El mestre ens fa un tort!». La versió del segon vers d'aquesta estrofa també és més elaborada en el llibre.

41. Cf. el quart vers de la tercera estrofa.

42. *revifa* **N** *rebifa*.

43. En la diguem-ne segona versió d'aquesta estrofa, la del llibre, Nicolau (2015: 204) deixa sense traduir l'expressió «et publice» del primer vers. I hi introdueix dues modificacions: *a*) «logice» (segon vers) ja no serà traduïda per «dialèctic», sinó per «de la lògica»; *b*) fa concordar el mot «desolatos» del tercer vers, no amb «mestre», sinó —d'acord amb l'original llatí— amb el «nos» el·líptic del primer vers.

44. L'actitud característica del mestre en tot el poema és la de credulitat. Nicolau la fa explícita en aquest vers amb l'expressió *Si crèdul*, absent en l'original llatí.

45. *Ploratorium*, en el sentit de lloc destinat a plorar, és un neologisme. Nicolau el tradueix pel neologisme català *ploratori*.

PARAULA CONCLUSIVA

Si comparem la traducció de Nicolau amb el text llatí, de seguida ens adonem que la versió catalana no reproduceix ni l'estructura quantitativa ni les rimes de la forma mètrica de l'original. Efectivament, la mètrica de la versió catalana és anisòsil·làbica, i la rima, lliure. Nicolau sap conservar molt bé el sentit del poema d'Hilari d'Orleans: és una traducció fidel. Una traducció fidel, però, que no cerca equivalències mecàniques (ni de lèxic, ni sintàctiques), sinó que s'expressa amb un vocabulari, unes construccions, locucions o uns modismes genuïnament catalans. Nicolau malda per recrear el sentit originari del text llatí en un català natural, genuí, bell. En la segona versió de les dues estrofes del poema d'Hilari d'Orleans, integrades en el llibre *Pere Abelard*, aquesta tendència a conservar el sentit de l'original, però a expressar-lo amb forma lliure, s'accentua més.

La traducció del poema d'Hilari d'Orleans ens fa veure la manera de treballar de Nicolau: tradueix (i estudia) les deu estrofes del poema, però després, en la redacció final del llibre *Pere Abelard*, només n'incorpora dues, i encara les revisa a fons. L'existència d'aquesta traducció del poema d'Hilari fa palès que darrere del llibre hi ha molt treball amagat, que aparentment no es veu. Les successives redaccions que Nicolau anava component de diversos capítols del llibre corroboren aquesta manera de procedir. Nicolau no es donava mai per satisfet, sempre buscava resultats més reeixits.

BIBLIOGRAFIA

- ABELARDUS (1978): *Historia calamitatum*. Texte critique avec une introduction publié par Jacques Monfrin. Paris: J. Vrin.
- ALSINA I KEITH, Victòria (1998): «Lluís Nicolau d'Olwer i les traduccions de la Fundació Bernat Metge», *Els Marges*, 62, p. 89-105.
- ASTEY, Luis (1995): *Los tres dramas de Hilario y otros tres dramas temáticamente afines*. Edición, traducción y notas de Luis Astey. México: UNAM. (Medievalia, 11).
- BATALLA, Josep (2015): «Nota del curador de l'edició», dins NICOLAU D'OLWER, Lluís (2015): *Pere Abelard. Un humanista del segle XII* (p. 13-16). Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum.
- BERNT, G. (2003): «Hilarius von Orléans», *Lexikon des Mittelalters*, vol. 5 (Hiera-Mittel bis Lukanien). München: Deutscher Taschenbuch Verlag, p. 10.
- BISANTI, Armando (2011): «Innologia e agiografia nel ritmo *Veni, dator omnis boni di Ilario d'Orléans*», *Paideia*, 66, p. 161-195.
- BROWER, Jeffrey E. / GUILFOY, Kevin (ed.) (2004): *The Cambridge companion to Abelard*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BULST, Walter / BULST-THIELE, Marie Luise (1989): HILARIUS AURELIANENSIS (1989): *Versus et ludi. Epistolae. Ludus Danielis Beloaucensis*. Herausgegeben von Walter Bulst und M. L. Bulst-Thiele. Leiden: Brill.

- CASTRO, Eva (2001): *Dramas escolares latinos. Siglos XII y XIII*. Madrid: Akal.
- CREIZENACH, Wilhem (1893): *Geschichte des neueren Dramas*, vol. 1. Halle: Niemayer, 1893, p. 66.
- CUITO, Amadeu (2016): «Lluís Nicolau d'Olwer, un record», *L'Avenç*, 427, p. 10-12.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M. / Moll, Francesc de Borja (1978² [1930-1962]): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. <<http://scur.cat/8P8BC0>> [Consulta: 4 de març de 2020.].
- HÄRING, Nikolaus Martin (1973): «Hilary of Orleans and his Letter Collection», *Studi medievali*, 14, p. 1069-1122.
- HÄRING, Nikolaus Martin (1976): «Die Gedichte und Mysterienspiele des Hilarius von Orléans», *Studi medievali*, 17, p. 915-968.
- HILARIUS (1838): *Versus et ludi*. Edició de J. J. Champ. Paris: Techener.
- HILARIUS AURELIANENSIS (1989): *Versus et ludi. Epistolae. Ludus Danielis Beloaucensis*. Herausgegeben von Walter Bulst und M. L. Bulst-Thiele. Leiden: Brill (Mittelalterliche Studien und Texte, 16).
- GILSON, Étienne (1938): *Héloïse et Abélard. Études sur le Moyen Âge et l'Humanisme*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- HLF (1830): *Histoire Littéraire de la France*, vol. 12. Paris: Firmin Didot, p. 251-254 («Hilaire, disciple d'Abélard»).
- JEANROY, Alfred. (1925³): *Origines de la poésie lyrique de France au Moyen Âge*. Paris: Champion.
- LATZKE, Therese (1973): «Abaelard, Hilarius und das Gedicht 22 der Ripollsammlung», *Mittellateinisches Jahrbuch*, 8, p. 70-89.
- LATZKE, Therese (1978): «Zu dem Gedicht *De papa scolastico* des Abaelardschülers Hilarius», *Mittellateinisches Jahrbuch*, 13, p. 86-99.
- MARAGALL I GORINA, Joan (2010): *Poesia completa*. Barcelona: Edicions 62.
- MARENBNON, John (1997): *The Philosophy of Peter Abelard*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARENBNON, John (2013): *Abelard in Four Dimensions: A Twelfth-Century Philosopher in His Context and Ours*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- MENSA I VALLS, Jaume (2016): «Lluís Nicolau d'Olwer, estudiós de Pere Abelard», *L'Avenç*, 427, p. 6-9.
- MENSA I VALLS, Jaume (2018): «Lluís Nicolau d'Olwer i l'«humanisme cristià» de Pere Abelard», *Comprendre. Revista Catalana de Filosofia*, 20/2, p. 5-24.
- MENSA I VALLS, Jaume (2019): «Lluís Nicolau d'Olwer i la filosofia de Pere Abelard», *Convivium*, 32, p. 33-54.
- MIRALLES I SOLÀ, Carles / MUNDÓ I MARCET, Manuel (2000): *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MOSER, JR., Thomas C. (2004): *A Cosmos of Desire. The Medieval Latin Erotic Lyric in English Manuscripts*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, p. 195-205.
- MUÑOZ PUJOL, Josep Maria (2007): *Lluís Nicolau d'Olwer, un àcid gentilhome*. Barcelona: Edicions 62.
- NAVARRO GARCÍA, Raquel (2017): *Lluís Nicolau d'Olwer. Biografia política i de l'exili d'un intel·lectual català, 1917-1961. Cultura, republicanisme i democràcia*. Tesi

- doctoral dirigida per Jordi Casassas i Giovanni C. Cattini. Barcelona: Universitat de Barcelona <<http://scur.cat/9XBPM5>> [Consulta: 11 de desembre de 2019].
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1916): «Hero i Leandre», *La Revista*, 2/9, p. 11-12.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1920): «Prólogo». *Florilegio. Las mejores poesías líricas griegas, latinas, italianas, portuguesas, francesas, inglesas y alemanas, traducidas directamente en verso por Fernando Maristany*. Barcelona: Editorial Cervantes, p. 21-27.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1935): «Les tragèdies d'Èsquil traduïdes per Carles Riba», *La Publicitat*, 14 de febrer, p. 1.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (2015): *Pere Abelard. Un humanista del segle XII*. Edició a cura de Josep Batalla. Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum. (Exemplaria Scholastica, Textos i estudis medievals, 7).
- PARIS, Paulin (1842): «Jean Bodel», *Histoire Littéraire de la France*, vol. 20. París: Firmin Didot, p. 605-638.
- PETIT DE JULLEVILLE, Louis (1880): *Les Mystères*, vol. 1. París: Hachette, p. 55-57
- RABY, F. J. E. (1934): *Secular Latin Poetry*, vol. 2. Oxford: Oxford Clarendon Press, p. 115-117.
- RIBA, Carles (1993): *Les Bucòliques de Virgili i altres poemes pastorals*. Edició de Carles Torné. Pròleg de Jaume Medina. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- ROBL, Werner (2003): *Der Dichter und Lehrer Hilarius von Orléans. Auf den Spuren eines Abaelard-Schülers*. Neustadt/WN: Dr. Werner Robl. <<http://scur.cat/897733>> [Consulta: 29 de gener de 2020].
- RUYRA, Joaquim (1919): *La parada*. Barcelona: Editorial Catalana.
- SCHÖNBERGER, Rolf / QUERO SÁNCHEZ, Andrés / BERGES, Brigitte / JIANG, Lu (2012): «Hilarius Aurelianensis», *Repertorium edierter Texte des Mittelalters aus dem Bereich der Philosophie und angrenzender Gebiete*, 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von Rolf Schönberger, Andrés Quero Sánchez, Brigitte Berges und Lu Jiang, unter Mitarbeit von P. Andreas Schönfeld. Oldenburg: Akademie Verlag, p. 1971-1972.
- SEPET, Marius (1878a): *Les Prophètes du Christ*. París: Didier. Anteriorment havia estat publicat dins *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 28 (1867), p. 234-235.
- SEPET, Marius (1878b): *Le drame chrétien au Moyen Âge*. París: Didier.
- SEPET, Marius (1879): «Le Jeu de saint Nicolas». *Revue du monde catholique*, XIX/II (1879), p. 175 et sq.
- SOLER I MÒDENA, Rosa / MIRET I RASPALL, Eulàlia (1995a): *Bibliografia de Lluís Nicolau d'Olwer*. Pròleg de Victòria Alsina i Keith. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SOLER I MÒDENA, Rosa / MIRET I RASPALL, Eulàlia (1995b): *Inventari de l'arxiu Lluís Nicolau d'Olwer*. Presentació de Montserrat Vilà. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- WOLLIN, Carsten (2009): «Ein Liebeslied des Petrus Abaelardus in Bloomington (Indiana)», *Revue Bénédictine*, 119/1, p. 121-163.